

Князька Л.А.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Університету державної фіскальної служби України
ORCID: 0000-0003-0357-2680

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ШЛЮБНОГО ДОГОВОРУ (КОНТРАКТУ) В УКРАЇНІ

CERTAIN PROBLEM ISSUES OF LEGAL REGULATION OF MARRIAGE AGREEMENT (CONTRACT) IN UKRAINE

У статті досліджуються окремі проблемні питання правового регулювання шлюбного договору контракту в Україні. Наводяться статистичні дані щодо кількості укладених шлюбних договорів (контрактів). Описується історичний аспект виникнення шлюбного договору (контракту). Досліджуються доктринальні визначення поняття шлюбного договору (контракту). Визначено основні ознаки шлюбного договору (контракту) в Україні.

Наголошується на проблемі відсутності у чинному кодифікованому акті, що регулює сімейні та шлюбні відносини, – Сімейному кодексі України, норми щодо тлумачення поняття шлюбного договору (контракту). Підкреслюється необхідність у застосуванні законного представництва та інституту довіреності до укладення шлюбного договору (контракту). Приділяється увага недосконалості норми в Сімейному кодексі України, якою підкреслено порядок користування житлом. Аргументується необхідність у включенні до змісту шлюбного договору (контракту) можливості визначення особистих немайнових прав подружжя.

У процесі дослідження було з'ясовано, що угодою між подружжям є шлюбний договір (контракт), яким позначається правочин між сторонами (особами), що подали заяву до органів РАЦС про реєстрацію шлюбу чи подружжям, у якому, відповідно, закріплюються майнові права та обов'язки під час шлюбу та (або) на випадок їх порушення однією зі сторін такого договору (контракту).

Основними недоліками у правовому регулюванні шлюбного договору (контракту) було визначено: відсутність нормативного визначення даного правочину, неможливість включення до змісту шлюбного договору (контракту) положень про особисті немайнові права, неможливість застосування законного представництва та довіреності до укладення шлюбного договору (контракту), встановлення грошової компенсації (допомоги) за користування житлом.

Ключові слова: шлюб, сім'я, подружжя, шлюбний договір, шлюбний контракт, законне представництво, особисті немайнові права, грошова компенсація, довіреність.

The article deals with some problems of legal regulation of marriage contract in Ukraine. Provides statistics on the number of marriage contracts (contracts). The historical aspect of the marriage contract (contract) is described. Doctrinal definitions of the concept of marriage contract (contract) are investigated. The main features of a marriage contract (contract) in Ukraine are identified.

The problem of absence in the current codified act regulating family and marital relations – the Family Code of Ukraine norms that interpret the concept of marriage contract (contract). The need for legal representation and the power of attorney to conclude a marriage contract is emphasized. The attention is paid to the imperfection of the norm in the Family Code of Ukraine, which emphasizes the order of use of housing. The necessity to include in the content of the marriage contract (contract) the possibility of determining personal non-property rights of the spouse is argued.

In the course of the research it was found out that the agreement between the spouses is a marriage contract (contract), which denotes the transaction between the parties (persons), who have filed an application to the RACS bodies for registration of marriage or spouse, which, respectively, enshrines property rights and obligations. marriages during the marriage and (or) in case of their breach by one of the parties to such contract (contract).

The main shortcomings in the legal regulation of the marriage contract (contract) were identified: lack of normative definition of this transaction, inability to include in the content of the marriage contract (contract) provisions on personal non-property rights, inability to use legal representation and power of attorney before concluding a marriage contract (contract) compensation (assistance) and use of rye.

Key words: marriage, family, spouses, marriage contract, marriage contract, legal representation, personal non-property rights, monetary compensation, power of attorney.

Актуальність дослідження. Потреба в існуванні шлюбного договору в сучасному українському просторі зумовлена, перш за все, станом соціально-економічного розвитку, достатньо тривалою еволюцією сімейних відносин, а також позитивним ставленням людей до можливості та необхідності договірної регуляції майнових сімейних відносин. Основною ціллю, що переслідує шлюбний договір (контракт), є потреба в належному врегулюванні майнових прав та інтересів громадян України, що мають різний майновий статус, зважаючи на сучасний стан становлення в Україні ринкових відносин та сприяння досить вільному розпорядженню подружнім майном, надання подружжю достатньо великого кола можливостей для визначення свої майнових відносин задля того, щоб це мало можливість відступлення від правового режиму майна, що передбачений законом.

Розглядаючи практичне застосування шлюбного договору, що є своєрідним регулятором майнових відносин у подружжі, слід зауважити на його ускладненні необізнаністю та суперечливим ставленням до нього українського населення, про що можуть свідчити статистичні дані. Проте заслуговує на увагу і динамічність у зростанні кількості укладених шлюбних договорів, але частка їх залишається незначною, якщо дивитися на відношення кількості укладених шлюбів до кількості укладених шлюбних договорів (де частка шлюбних договорів становить лише 0,5 %).

Дана ситуація, що пов'язана з такою не досить суттєвою часткою укладення шлюбних договорів, зумовлена не лише необізнаністю українців та їхніми правовими знаннями. Вона пов'язана також із недосконалістю правового регулювання даних відносин, що і зумовлює актуальність даного дослідження.

Інститут шлюбного договору (контракту) став предметом розгляду значної кількості дослідників, серед яких можна виділити праці: В.І. Жилінкова, В.С. Гопанчук, Г.П. Цеверенко, В.А. Антошкіна, Л.М. Дорошенко, К.Б. Дудорова, З.В. Ромовської, О.О. Ульяненко, О.М. Калітенко, Т.О. Ариванюка, О.С. Олійник, О.О. Балко, Т.А. Кобзева, І.Е. Ревуцьклі, Ю.С. Червоного та інших.

Основною метою дослідження є виявлення основних недоліків у правовому регулюванні шлюбного договору (контракту) в сучасному правовому просторі України.

Результати дослідження. Перш за все, слід зазначити, що інститут шлюбного договору (контракту) в українському законодавстві переживає часи свого становлення. Як уже було зазначено, все це спричинено рівнем життя українського населення та менталітетом громадян, в якому надзвичайно часто вбачаються меркантильні цілі. І тому даний вид цивільно-правового договору тлумачиться як договір на

випадок можливого розлучення. Проте в певних випадках такий договір може або захистити одного з подружжя, або ж, навпаки, задіти внутрішні почуття іншої людини.

Дослідження сучасного стану шлюбних договорів в Україні показали, що вони використовуються доволі рідко – лише 10 % осіб, що вступають у шлюб, складають шлюбний договір. Якщо у Європі кожна третя шлюбна пара заключає шлюбний договір, а у США – кожна друга пара, то в Україні за рік не більше 300 сімей підписують шлюбний договір. Як показує практика, шлюбний договір у нашій країні складають здебільшого жителі мегаполісів, а саме підприємці, політики, актори, співаки [1, с. 102].

Відповідно до ст. 81 Конституції України шлюб ґрунтується на вільній згоді чоловіка та жінки, а кожен із подружжя має рівні обов'язки та права в сім'ї та шлюбі [2].

Переходячи безпосередньо до проблем правового регулювання шлюбного договору, необхідним є дослідження історичних аспектів становлення шлюбного договору (контракту) та основних понять шлюбного договору (контракту).

На українських землях шлюбний договір з'явився в період Київської Русі, проте мав усну форму укладення. Починаючи з XVII століття шлюбний договір уже укладався в письмовій формі, а пізніше така форма стала обов'язковою. У той час шлюбний договір характеризувався як «шлюбний лист», чи «відновний лист», де було зафіксовано основні умови укладення шлюбу між чоловіком та жінкою. В основному предметом такого шлюбного договору (контракту) була земля, адже, як містять окремі історичні відомості, саме земля була посагом та стриженням, навколо якого і визначалася уся система шлюбного листа та шлюбних звичаїв [3, с. 53].

У даний час інститут шлюбного договору в українському законодавстві з'явився у часи 1992 року, коли ще існував Кодекс про шлюб та сім'ю, де було додано статтю під назвою «Право подружжя на укладення шлюбного контракту». Це було зумовлено тим, що відповідно до статті 22 Кодексу про шлюб та сім'ю було передбачено, що майно, яке є нажитим обома з подружжя під час їхнього перебування у шлюбі, є їхньою спільною сумісною власністю. Це і стало причиною запровадження можливості для укладення шлюбного контракту [4, с. 35].

Щодо сучасного визначення шлюбного договору, то слід зауважити, що нормативно-правового визначення шлюбного договору (контракту) не міститься в кодифікованому акті, яким визначаються суспільні відносини щодо регулювання відносин сім'ї та шлюбу – Сімейному кодексі України (далі – СК України) [5].

Проте СК України все ж таки визначає основні положення шлюбного договору у Главі 10 «Шлюбний договір». Так, проблема відсутності

нормативно-правового визначення поняття шлюбного договору наголошувалася у праці не одного десятка науковців, що досліджували проблеми регулювання шлюбних договорів. Проте в даний час існує велика кількість позицій дослідників щодо даного поняття.

Так, наприклад, Ю. Шемшученко у своєму великому енциклопедичному юридичному словнику вказує, що шлюбним договором є «укладена в установленому законом порядку письмово і нотаріально посвідчена угода осіб, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, а також подружжя щодо врегулювання майнових відносин між ними» [6, с. 945].

О.О. Ульяненко у своєму дисертаційному дослідженні трактує шлюбний договір як певну угоду, «правочин фізичних осіб різної статі, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, чи угоду подружжя, що визначає майнові права й обов'язки подружжя в період шлюбу, зокрема порядок поділу майна на спільне і роздільне, порядок його використання, відчуження, розподілу доходів і витрат, а також їхні майнові права та обов'язки як батьків у шлюбі і (чи) у випадку його розірвання» [7, с. 4].

Д.В. Дзядевич визначає шлюбний договір як «комплексну, довгострокову угоду подружжя, яка визначає майнові права і обов'язки» [8, с. 70]

Дослідивши навіть три доктринальних визначення поняття шлюбного договору (контракту), можна відслідкувати проблему неоднотайності щодо єдиної термінології серед визначень науковців. Проте слід зазначити, що в українській літературній мові поняття шлюбного договору та шлюбного контракту є поняттями синонімічними. Так, одні зазначають, що даний вид угоди, який укладається між подружжям, варто вживати у визначенні «шлюбного договору», адже застосування контракту є більш характерним та усталеним у господарському та трудовому праві України. І тому в сімейному праві застосування даного визначення буде неприпустимим. Але існують серед наукових праць і думки щодо доцільності застосування поняття контракту до даної угоди, що також заслуговує на увагу. Мова йде про те, що застосування поняття «контракт» дасть змогу відмежовувати даний вид угоди від інших договорів, що можуть укладатися між подружжям. До того ж за суб'єктним складом можливо буде відрізнити даний вид договорів від інших, що можуть укладатися членами відповідної сім'ї та отримати назву «сімейних договорів», хоча їхній зміст і не регулюється нормами СК України [9, с. 57].

Отже, можна дійти висновку про застосування подвійного визначення угоди між подружжям, шлюбного договору (контракту), що є правочином між сторонами (особами), що подали заяву до органів РАЦС про реєстрацію шлюбу чи подружжя, в якому, відповідно, закріплюються майнові права та обов'язки під час шлюбу

та (або) на випадок їх порушення однією зі сторін такого договору (контракту).

Дослідивши поняття шлюбного договору (контракту), необхідно також визначити характерні ознаки такого договору. Так, Л.М. Дорошенко визначає, що основним ознаками шлюбного договору (контракту) є :

- 1) «це завжди правочин, спрямований на зміну відносин між подружжям;
- 2) він завжди укладається в письмовій формі й підлягає нотаріальному посвідченню;
- 3) у нього наявний спеціальний суб'єктний склад;
- 4) ним регулюються тільки майнові відносини між подружжям» [10, с. 93].

Особливу увагу серед перелічених вище ознак необхідно приділити саме регулюванню «тільки майнових відносин між подружжям відповідно до шлюбного договору (контракту)».

Деякі суперечки існують між дослідниками щодо включення законодавцем до змісту поняття шлюбного договору (контракту) лише майнових прав суб'єктів укладення шлюбного договору (контракту). Так, законодавець у СК України виключив можливість регулювання даним видом договорів особистих немайнових прав, зважаючи на специфіку немайнових відносин, що в переважній більшості випадків не можуть піддаватися правовому регулюванню, а тому їх включення до змісту шлюбного договору (контракту) могло б здаватися зайвим. Це можна пояснити тим, що, наприклад, неможливо зобов'язати подружжя любити та поважати один одного чи змушувати не грати в азартні ігри. Проте слід сказати, що в певних випадках майнові відносини між суб'єктами укладення такої угоди можуть бути поставлені в залежність від настання чи ненастання умов немайнового характеру. У зв'язку із цим певні дослідники констатують, що за наявності певних умов до складу змісту шлюбного договору (контракту) можливим є включення як майнових, так і немайнових прав та обов'язків подружжя.

Наприклад, Ю. Червоний писав, що можливим у даній угоді між подружжям є визначення права одного з подружжя на компенсацію моральної школи у випадку негідної поведінки іншого з подружжя. Проте включення таких прав та обов'язків до складу змісту шлюбного договору (контракту) повинно бути закріплено за умови встановлення в даній угоді санкцій за їх невиконання [11, с. 103].

Наступною проблемою, що існує у правовому регулюванні шлюбного договору (контракту), є неможливість укладення шлюбного договору (контракту) через представника. Адже чинний СК України не дає можливості укласти шлюбний договір ні за участі законного представника, ні на підставі довіреності, виданої нотаріусом. Щодо цього, то Б.М. Гонгалю, П.В. Крашенінніков вказували на неможливість укладення шлюбного договору (контракту) опікуном недієздатного

чоловіка або дружини, недієздатність яких була встановленою за час перебування у шлюбі, чи з особою, недієздатність якої була обмеженою за згодою піклувальника, а також емансипованою особою до реєстрації шлюбу [12, с. 126].

Проте якщо розглядати міжнародний досвід існування законного представництва та довіреності у шлюбному договорі (контракті), то в таких високорозвинених державах світу, як Франція та Німеччина, укладення шлюбного договору (контракту) є можливим через законного представника чи представника за довіреністю вже протягом багатьох років існування інституту шлюбного договору. Це пояснюється тим, що це значно полегшує його укладання у випадках, коли один із подружжя перебуває на лікуванні в іншій місцевості, або знаходиться у відрадженні, або не може укласти шлюбний договір (контракт) з інших об'єктивних підстав.

І. Жилікова із цього приводу зазначає, що правомірним та необхідним для української практики буде застосування як законного, так і договороного представництва до укладення шлюбного договору (контракту) у випадку, якщо в довіреності будуть визначені всі умови майбутнього цивільно-правового договору [13, с. 284].

І ще однією суперечною нормою у правовому регулюванні шлюбного договору (контракту) є норма ч. 1 ст. 98 СК України, яка визначає: «Якщо у зв'язку з укладенням шлюбу один із подружжя вселяється в житлове приміщення, яке належить другому з подружжя, сторони у шлюбному договорі можуть домовитися про порядок користування ним. Подружжя може домовитися про звільнення житлового приміщення тим із подружжя, хто вселився в нього, в разі розірвання шлюбу, з виплатою грошової компенсації або без неї. Сторони можуть домовитися про проживання у житловому приміщенні, яке належить одному з них чи є їхньою спільною власністю, їхніх родичів» [5].

Аналізуючи дану норму, С. Фурса зазначає, що «якщо це положення внести в шлюбний договір, то неодмінно виникне питання про його конкретизацію або під час реєстрації договору, або безпосередньо напередодні розірвання шлюбу, або під час його застосування після розірвання шлюбу». До того ж він вказує, що

в такому разі можуть бути порушеними права неповнолітніх осіб, що буде наслідком того, що один із подружжя буде змушений звільнити житлове приміщення разом зі своєю дитиною. Фурса також вказує, що в цьому правовому полі існує також проблема, питання виплати грошової допомоги (компенсації), зважаючи на те, що залишаються неврегульованими правові наслідки для того з подружжя, який відповідно до умов шлюбного договору (контракту) має обов'язок із виплати грошової допомоги (компенсації), але в даний час (чи взагалі) у нього відсутні такі кошти [14, с. 302].

У зв'язку із цим необхідно законодавчо визначити чи конкретизувати окреслену вище норму, при цьому обов'язково ураховуючи інтереси неповнолітніх дітей чи інших непрацездатних членів сім'ї.

Отже, охарактеризувавши основні правові проблеми правового регулювання шлюбного договору (контракту) в Україні, можна зробити певні **ЛОГІЧНІ ВИСНОВКИ**.

Інститут шлюбного договору (контракту) в Україні перебуває на стадії швового становлення, а тому буде потребувати постійного детального вивчення наукових праць із метою його вдосконалення та конкретизації, а також усунення можливих суперечностей між нормами цивільного та сімейного законодавства.

У процесі дослідження було з'ясовано, що угодою між подружжям є шлюбний договір (контракт), яким позначається правочин між сторонами (особами), що подали заяву до органів РАЦС про реєстрацію шлюбу чи подружжя, в якому, відповідно, закріплюються майнові права та обов'язки під час шлюбу та (або) на випадок їх порушення однією зі сторін такого договору (контракту).

Основними недоліками у правовому регулюванні шлюбного договору (контракту) було визначено: відсутність нормативного визначення даного правочину, неможливість включення до змісту шлюбного договору (контракту) положень про особисті немайнові права, неможливість застосування законного представництва та довіреності до укладення шлюбного договору (контракту), встановлення грошової компенсації (допомоги) за користування житлом.

Список використаних джерел:

1. Римаренко І. Шлюбний договір в Україні: за і проти / І. Римаренко. *Сучасні питання економіки і права*. 2013. № 1. С. 102–105.
2. Конституція України: закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 18.10.2019 р.)
3. Пономарев А.П. Развитие семьи и брачно-семейных отношений на Украине: (этно социал. пробл.) / АН УССР. Ин-т искусствоведения, фольклора и этнографии им. Рыльского. Київ : Наук. думка, 1989. 317 с.
4. Липець Л.В. Історія розвитку інституту шлюбного контракту в Україні й у світі. *Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні: тези IV Всеукр. наук.-практ. конф.* Острого : Національний університет «Острозька Академія», правничий факультет, 2005. С. 34–35.

5. Сімейний кодекс України : Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2002. № 21-22. Ст. 135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 18.10.2019 р.).
6. Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. акад. НАН України Ю.С. Шемчушенка. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Юридична думка, 2012. 1020 с.
7. Ульяненко О.О. Шлюбний договір у сімейному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» ; Київський національний ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2003. 20 с.
8. Дзядевич Д.В. Брачний договір: правовое понятие и механизм действия. *Вестник Белорусского государственного экономического ун-та*. 2002. № 3. С. 69–73.
9. Фурса С. Шлюбний контракт в нотаріальному процесі. *Право України*. 2002. № 5. С. 55–62.
10. Дорошенко Л.М. Деякі аспекти укладання шлюбного договору. *Форум права*. 2013. № 4. С. 93–97.
11. Кивалов С.В. Семейное право Украины / под ред. Ю.С. Червоного. Київ : Правова єдність, 2009. 640 с.
12. Сімейне право : підручник / під ред. Б.М. Гонгало, П.В. Крашенінніков, Л.Ю. Михєєва, О.А. Рузакова. Київ : Статут, 2008. 302 с.
13. Жилінкова І. Особливості законодавчих конструкцій сімейно-правових договорів. *Проблеми цивільного права*. 2011. № 1(64). С. 85–94.
14. Сімейне право: Нотаріат. Адвокатура. Суд : наук.-практ. посіб. : у 2 кн. / Л.Ю. Драгневич, О.С. Пульнева, Є.І. Фурса та ін. ; за заг. ред. С.Я. Фурси. Київ : Вид-во С.Я. Фурси, 2005. Кн. 1. 2005. 896 с.